

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISKE OVERSIGTER
TIL
DANMARKS RIGES
BREVE

VED
C. A. CHRISTENSEN

1. Hæfte
1250-1305

EJNAR MUNKSGAARD
KØBENHAVN

1943

Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs
Prænumerantafdeling.

Prænumerantafdelingen blev oprettet 1933 for at imødekomme et ønske, der fra mange sider var fremsat om at give sprog- og litteratur-interesserede læsere lejlighed til at erhverve selskabets skrifter til *favørpris*. Som prænumerant modtager man vederlagsfrit den smukke publikation *Danske Digtere ved Arbejdet*, se omslagets side 4; desuden har man ret til køb af de på omslagets side 3-4 nævnte publikationer til $\frac{2}{3}$ af bogladeprisen. Aarskontingentet er 8 kr. og man kan indtegne sig som prænumerant i enhver boghandel.

København, august 1943.

DET DANSKE SPROG- OG LITTERATURSELSKAB.

HISTORISKE OVERSIGTER TIL
DANMARKS RIGES BREVE

HISTORISKE OVERSIGTER
TIL
DANMARKS RIGES
BREVE

VED
C. A. CHRISTENSEN

1. Hæfte
1250-1305

EJNAR MUNKSGAARD
KØBENHAVN

1943

INDHOLDSFORTEGNELSE

1. Brødrestriden mellem Erik, Abel og Kristoffer. 1241—50	7
2. Abel som oprørskonge. Mordet paa kong Erik. 1250.....	8
3. Abels kroning til konge.....	9
4. Kirkevælde contra statsmagt.....	9
5. Odense-manifestet 1245.....	10
6. Abel som konge, 1250—52.....	11
7. Kristoffer vælges til konge 1252.....	12
8. Kamp med de holstenske grever.....	12
9. Sammenstød mellem kongen og ærkebispem.....	13
10. Vejlemødet 1256.....	14
11. Rigsmødet i Nyborg.....	15
12. Pave Alexander 4.....	15
13. Jakob Erlandsens fængsling 5/2 1259.....	16
14. Slaget ved Næstved 14/6 1259.....	17
15. Enkedronning Margrete Sambiria.....	18
16. Jakob Erlandsen genoptager kampen.....	19
17. Slaget paa Lohede 28/7 1261.....	19
18. Margrete og hertug Albrecht.....	20
19. Dronning Margrete, frue til Estland.....	21
20. Clemens 4. og Guido.....	22
21. Afslutning af ærkebispestriden.....	24
22. Afvisning af kongefrændernes arvekav.....	25
23. Kongehusets dynastipolitik.....	26

24. Krav fra rigets stormænd. Haandfæstningen 1282.....	28
25. Margrete Sambirias død. Sammenbruddet af hendes politik	28
26. Stridigheder med Sønderjylland og Norge.....	29
27. Ledende mænd i Erik Glippings regering.....	31
28. Drabet i Finderup.....	31
29. Erik 6. Menved. Nye mænd i kongens raad.....	32
30. Anklage mod Erik Glippings ledende mænd.....	33
31. De fredløse. Norges krig mod Danmark.....	34
32. Splittelse i Danmark.....	36
33. Jens Grands holdning.....	37
34. Jens Grands fængsling.....	38
35. Københavns oprør mod bispem af Roskilde.....	40
36. Mødet paa Sommersted hede.....	41
37. Hindsgavlforliget.....	43
38. Afviklingen af striden om Agneteklosters gods.....	44
39. Bonifacius 8.s dom i ærkebisperstriden.....	45
40. Isarns mislykkede forligsbestræbelser.....	46
41. Bonifacius 8.s endelige afgørelse.....	47
42. Jens Grands senere skæbne.....	48
43. Danmark vinder indflydelse i Nordtyskland.....	48
44. Forholdet til Norge og de fredløse efter Hindsgavlforliget	50

1. *Brødrestriden mellem Erik, Abel og Kristoffer. 1241—50.*

Med aaret 1250 indledes et af de mest urolige tidsafsnit i Danmarks historie.

Allerede i 1240erne havde det vist sig, at *Valdemar 2. Sejrs* politik med at tildele sine sønner dele af landet som *len* skulde faa skæbnesvangre følger: da *Erik 4. Plovpenning* 1241 efter faderens død var bleven konge, var han hurtigt kommet i strid med sine yngre brødre *Abel* og *Christoffer*, som respektive havde faaet Sønderjylland og Lolland-Falster i len, om deres lensforhold til kronen. Hovedstridspunktet var navnlig spørgsmaalet om, hvorvidt kongebrødrene i deres len havde ret til kronregalierne, det vil sige ret til at disponere over krongodset (statens domæner), til at indkassere udbyttet i deres len af kronens møntret og til at oppebære indtægten for afløsningen af ledingen.

Efter kampe mellem brødrene i 1247—48 var det lykkedes for deres søster, *Sofie*, gift med markgreven af Brandenburg, at bringe et forlig i stand, men i 1250 udvikler uoverensstemmelsen mellem kong Erik og hertug Abel sig atter til aaben kamp.

2. *Abel som oprørskonge. Mordet paa kong Erik. 1250.*

Af tre bevarede breve fra 1250: 20. februar, 7. marts og 17. maj — ved hvilke Abel som *konge* tildeler byerne Ribe i Jylland, Væ i Skaane, samt klostrene Sankt Johannes i Slesvig og Johannitterklostret Antvorskov paa Sjælland kongelige privilegier — kan vi se, at Abel nu aabent har rejst oprørsfanen mod sin broder, kong Erik. Imidlertid maa Erik hurtigt have faaet overhaand, thi i august er han med sin hær ved Slesvig paa vej mod de holstenske grever, Abels svogre, der har sat sig fast i grænseborgen Rendsborg. Flere beretninger fortæller, at Erik tog ind hos Abel paa slottet i Slesvig, men at han her, mens han sad og spillede skaktavl, kom i skænderi med sin broder, der bebrejdede ham hans opførsel under de foregaaende aars kampe. Derefter blev han grebet og ført bort af nogle af Abels betroede mænd — kilderne nævner *Lave Gudmundsen* og *Tyge Bost* — kastet i en baad og halshugget paa Slien om natten til Laurentius dag, den 10. august 1250.

Der kan næppe være tvivl om, at Erik har ladet sig skuffe af en tilsyneladende underkastelse fra broderens side; selv fralagde Abel sig ganske vist ved tylvtered al meddelagtighed i drabet, som han paastod var sket paa andres initiativ, men han beholdt dog drabsmændene i betroede stillinger hos sig.

3. *Abels kroning til konge.*

Efter at Abel formelt havde fralagt sig al meddelagtighed i Eriks død, kronedes han til konge i Roskilde den 1. nov. 1250. Naar dette kunde ske trods det tvivlsomme skær, han stod i paa grund af Eriks drab, skyldes det sikkert bispernes og kirkens støtte. Den danske kirke havde siden 1245 ligget i en forbitret kamp med kong Erik, en kamp, der havde sine store ideologiske linier.

4. *Kirkevælde contra statsmagt.*

Lige siden pave Gregor 7.s pavedømme (1073—85) havde den romerske kirke kæmpet ihærdigt for at virkeliggøre sit hoveddogme: kirkens overhøjhed over statsmagten. Kampen var ført med vekslende held, men nu stod kirken under pave Innocens 4. (1241—54) nær ved opnaaelsen af maalet, efter at de Hohenstaufiske kejsere i Tyskland, der havde været lærens skarpeste modstandere, var slaaet til jorden.

Herhjemme havde ærkebiskop *Eskil* i det 12. aarh. været kirkens forkæmper overfor staten, men under hans efterfølger *Absalon* (1177—1201) havde der fundet en udligning og et samarbejde sted mellem kirke og stat, ikke mindst med hensyn til udenrigspolitikken, hvor den kirkelige og verdslige magt forenedes i bekæmpelsen af de hedenske vender. Indadtil vandt

kirken under Valdemar 2. Sejr flere betydningsfulde forrettigheder, bl. a. udstrakte skattefriheder og store gaver paa jordegods. Men Erik 4. Plovpenning havde kraftigt arbejdet paa at indskrænke disse forrettigheder, da kirken allerede paa dette tidspunkt var ved at udvikle sig til at blive en stat i staten.

Blandt andet var bispem af Roskildes verdslige herredømme over den i betydning stedse voksende stad *København* en torn i øjet paa kongemagten. Dette herredømme stammede fra Absalons dage, da biskoppen ved landsbyen *Havn* havde bygget en borg til værn mod sørøverne og overdraget borgen med den opblomstrende købstad til Roskildeskirken. Medens der forelaa flere pavelige stadfæstelsesbreve paa denne overdragelse, var den aldrig blevet kongelig stadfæstet. De danske konger ønskede saa langt fra at bekræfte overdragelsen, da deres maal var at genvinde herredømmet over denne vigtige forbindelseslinie til Skaane. Dette førte til det første skarpe sammenstød mellem kongemagt og kirke i det 13. aarh., et sammenstød som skulde blive efterfulgt af mange andre.

5. *Odense-manifestet 1245.*

Paa et møde af alle landets biskoper i Odense 1245 22. februar udstedte de en truende erklæring om, at

alle og enhver, som angreb kirkens friheder og besiddelser eller opfordrede til saadanne angreb, skulde lyses i kirkens ban. Men kongen lod sig ikke standse. København blev inddraget, og bispen af Roskilde, *Niels Stigsen*, der indtil 1245 havde været kongens kansler, maatte drage i landflygtighed og døde som landflygtig 1249 i Frankrig.

Skønt paven intervererede til fordel for den danske kirke, bøjede kongen sig ikke. Modsætningerne blev skarpere og skarpere, og i foraaet 1250 fik de en saa tilspidset karakter, at paven af egen magtfuldkommenhed uden om kapitlet og kongen udnævnte Niels Stigsens slægtning og svorne tilhænger, *Jakob Erlandsen*, til biskop i Roskilde. Den nye bisp, der ligesom Niels Stigsen var ætling af Skjalm Hvide, havde siden 1246 været embedsmand ved pavehoffet og havde sikkert her haft indflydelse paa pavens skarpe holdning overfor kongen. Samtidig med Jakob Erlandsens udnævnelse blev kong Erik skarpt formanet til at tilbagegive de kirkelige ejendomme, han havde lagt beslag paa.

6. *Abel som konge, 1250—52.*

Det var derfor sikkert med lettelse, at lederne af den danske kirke erfarede meddelelsen om Eriks drab i Slesvig, og de har sikkert gerne lukket et øje for de omstændigheder, der var knyttet hertil. Abel blev

kronet, og København blev givet tilbage til Roskildekirken, som 1254 gav byen sin første stadsret, der ordnede dens forhold til sin overherre, bispem af Roskilde.

Abels regeringstid blev kun af kort varighed; allerede 1252 29. juni faldt han paa et krigstogt mod friserne ved Slesvigs vestkyst. — Bemærkelsesværdigt er det, at han i 1251 havde givet hollænderne, 'ummelandsfarerne', det vil sige dem, der sejler omkring Skagen, handelsrettigheder paa Skaanemarkedet, sikkert som modvægt mod de lybske købmænd, der siden Valdemar 2.s dage havde haft en dominerende indflydelse paa dette marked.

7. *Kristoffer vælges til konge 1252.*

Efter Abels død blev *Kristoffer*, den sidste af Valdemar 2.s sønner, valgt til konge under forbigaaelse af Abels tre mindreaarige sønner. Kristoffers første bestræbelse gik ud paa at genvinde Sønderjylland for kronen ved at ophæve det lensforhold, som truede med at fjerne dette landskab mere og mere fra det øvrige rige.

8. *Kamp med de holstenske grever.*

Men dette maatte føre til kamp med de holstenske grever, sønnerne af grev Adolf 4. af Holsten, sejrherren fra Bornhoved, hvis politik efter de for ham

bitre erfaringer med Valdemar 2. var gaaet ud paa at skabe en sønderjydske stødpudestat mellem Holsten og kongeriget. Denne politik havde faaet udtryk i Abels ægteskab 1237 med Adolf 4.s datter *Mechtilde*; betegnende nok kaldte Abel sig i sin kongetid for *konge* af Danmark og *hertug* i Jylland (d. v. s. Sønderjylland). Hertugdømmet blev altsaa ved med at bestaa, ogsaa efter at Abel var blevet Danmarks konge.

Kristoffers forsøg paa at indtage hertugdømmet blev besvaret med krig fra de holstenske grevers side, og skønt Kristoffer 1254 havde besat Slesvig, blev han samme aar af greverne tvunget til at forlene Abels ældste søn, Valdemar, med hertugdømmet. *For første gang var det lykkedes Holsten at forhindre en sammenslutning af hertugdømmet og kongeriget*; gennem aarhundreder skulde det blive Holstens konsekvente politik.

9. *Sammenstød mellem kongen og ærkebisp.*

Allerede 1254 i Slesvig var det kommet til skarpt sammenstød mellem kong Kristoffer og *Jakob Erlandsen*, der samme aar var bleven ærkebisp i Lund. Jakob Erlandsen beklagede sig senere over personligt at være bleven truet af kongen, mens kongen bebrejdede ærkebisp, at denne, skønt ledingshæren var udbudt, var mødt uden det kontingent, han var

pligtig til at stille, og at han havde forladt hæren uden orlov. Det synes, som om Jakob Erlandsen ikke har været interesseret i kongens sejr, men at han, *ligesom senere ærkebisper*, har ønsket oprettelsen af et hertugdømme, som i forbindelse med ærkebispedømmet kunde stække den danske konges magt.

10. *Vejlemødet 1256.*

I de følgende aar udvikler forholdet mellem kongen og ærkebispemogten sig i stedse mere truende retning. Kristoffer optager hele ærkebispemogtens statsretslige stilling til drøftelse. Da kongen 1256 indkaldte rigets bedste mænd til hof i *Nyborg* for bl. a. at drøfte dette spørgsmaal, stævnedes ærkebispemogtens bisper og prælater umiddelbart forinden til kirkemøde i Vejle, hvor gejstligheden 1256 6. marts vedtog den berømte '*Vejlekonstitution*' Cum ecclesia Dacia: Da den danske kirke er saa udsat for tyranniske forfølgelser, at bisperne trues paa deres person, saa bestemmer kirkemødet, at hvis nogen biskop paa kongens bud eller med hans samtykke bliver fængslet eller lider personlig overlast, saa skal hele landet lægges under interdikt, d. v. s. at gudstjeneste og alle kirkelige handlinger skal høre op. Efter saaledes at have sikret sig ryggen, begav ærkebispemogten og hans følge sig til rigsmødet i *Nyborg*, hvor kongen spidsk modtog de

noget forsinkede prælater med den krænkende bemærkning: »Tarde venere bubulci, 'sent kommer stuedriverne'.

11. Rigmødet i Nyborg.

Forhandlingerne i Nyborg førte ikke til noget, men fortsattes og afbrødes først 1257 om sommeren, da kongen forlangte af Jakob Erlandsen, at han skulde give afkald paa de statslige funktioner og rettigheder, som ærkebispnen i Lund fra gammel tid havde siddet inde med: ærkebispnen skulde indskrænke sine rettigheder med hensyn til den verdslige domsmyndighed og med hensyn til ledingsvæsenet, give afkald paa danefæ og danearv (retten til herreløst og arveløst gods), anerkende almuens rettigheder til udnævnelse af landsbypræster og kongens til udnævnelse af prælater ved Lunds domkirke, idet kongen hævdede at have patronatsrettigheder til de præbender, der var indstiftet af Knud den hellige 1085. Ærkebispnen afviste at gaa ind paa disse vidtgaaende krav og henskød dem til pavens afgørelse, da de berørte kirkens principielle stilling.

12. Pave Alexander 4.

Pave paa dette tidspunkt var *Alexander 4.* (1254—61). Der kan ikke være tvivl om, at denne maade-

holdne og forsigtige diplomat i modsætning til sin stridbare forgænger ikke ønskede at se forholdet mellem kirken og den danske konge stillet paa spidsen. Dog bekræftede han 1257 3. okt. Vejlekonstitutionen, hvis grundsætning om bispernes urørlighed svarede til kirkens principielle krav; men til gengæld be- myndigede han 1258 8. april ærkebisp *Ferler af Upsala* og bisp *Niels af Slesvig* til at modtage Jakob Erlandsens tilbagetræden fra sit embede. Ganske vist hedder det i pavens brev, at Jakob Erlandsen selv har bedt paven om at maatte træde tilbage, men det er sikkert et dække for at lette Jakob Erlandsen tilbagetoget. I hvert fald traadte ærkebispen ikke tilbage; tværtimod stillede han sig yderligere i opposition til kong Kristoffer ved at modarbejde kongens planer om i levende live at faa sønnen Erik anerkendt som efterfølger. Men dette, som vilde være en forbigaaelse af Abelsønnernes ret, afslog ærkebispen at gaa ind paa, lige saa lidt som han var villig til at indvilge i Kristoffers planer om at faa Erik 4. Plovpenning erklæret for helgen — en kanonisering som unægtelig ogsaa vilde have haft brod mod Abels sønner.

13. *Jakob Erlandsens fængsling 5/2 1259.*

Da gjorde Kristoffer et fejltræk: den 5. februar 1259 lod han ærkebispen fængsle og indsatte ham

paa Hindsgavl. Kristoffer har sikkert været vidende om, at ikke alene paven men ogsaa de jyske bisper (som det senere bekræftedes) var betænkelige ved ærkebispens skarpe holdning. Derimod stod Jakob Erlandsens søstersøn, bisp *Peder* af Roskilde, uden tøven paa hans side. Saasnart han havde erfaret, at ærkebispens var blevet fængslet, forbød han i henhold til Vejlekonstitutionen al gudstjeneste i sit stift. Det samme skete i Skaane og paa Fyn, derimod blev forbudet ikke gennemført i Jylland, hvor bl. a. bisp *Esger* af Ribe nu gjorde stærke forbehold gældende overfor Vejlekonstitutionen.

14. Slaget ved Næstved 14/6 1259.

Bisp Peder af Roskilde var efter at have lyst interdikt taget til Rügen, der hørte under Roskilde stift, og havde faaet fyrst *Jarimar af Rügen* til at sende en hær mod Sjælland. Dernæst havde han mobiliseret Abels næstældste søn, *Erik*, som efter sin broder Valdemars død 1257 gjorde krav paa forlening af hertugdømmet Sønderjylland, mens Kristoffer hævdede, at da Valdemar var død barnløs, var Sønderjylland nu hjemfalden til kronen. Fyrst Jarimars og hertug Eriks forenede hære besatte Sjælland og tilintetgjorde det kongelige opbud af bønder i slaget ved *Næstved* 1259 14. juni. Kort forinden, den 29. maj, var Kristoffer

pludselig død i Ribe. Fra det kongelige partis side blev abbed *Arnfast* af Ry, en tilhænger af Jakob Erlandsen, aabenlyst beskyldt for at have forgivet ham under den hellige nadver.

15. *Enkedronning Margrete Sambiria.*

Den energiske enkedronning *Margrete Sambiria*, en datter af hertug Sambor af Pommern, kansleren bisp *Niels* af Viborg og drosten *Peder Findsen* var klare over, at de maatte give efter, dersom de vilde afværge yderligere ulykker for landet. Jakob Erlandsen blev løsladt af fængslet og kravene overfor ham frafaldet. Samtidig blev Erik Abelsen forlenet med hertugdømmet.

Jakob Erlandsen synes i første omgang at have været tilfreds med, at hans stilling i Skaane forblev uantastet; men en for ham sikkert uventet indgriben fra Alexander 4.s side fik ham til at rejse yderligere krav. Den 4. juni 1259, altsaa nogle faa dage efter *Kristoffers* død, udstedte paven et brev til bisperne af Schwerin, Lübeck og Paderborn om, at de under trussel om bandlysning skulde sørge for, at kongen løslod Jakob Erlandsen af fængslet, og at der blev ydet ham tilbørlig oprejsning og skadeserstatning. Med datidens trafikmidler er der gaaet flere maaneder, inden dette brev er naaet til Danmark, men hen paa

efteraaret ser vi Jakob Erlandsen rejse kravet om oprejsning og skadeserstatning, hvilket regeringen øjensynlig har afvist med, at hele sagen var bragt ud af verden ved forliget med ærkebisen, da han løslodes.

16. *Jakob Erlandsen genoptager kampen.*

Men Jakob Erlandsen lod sig nu ikke afvise. Han forbød kroningen af Erik 5. Glipping, og de jyske bisper, der alligevel deltog i og overværede denne kroning i julen 1259, blev bandlyst. Da bispestolen i Aarhus kort efter i 1260 blev ledig, kasserede han kapitlets valg af *Tyge* og indsatte udfordrende abbed Arnfast til bisp. Men Tyge rejste selv til pavehoffet og fik, da Alexander 4. døde 1261 25. maj, hans efterfølger *Urban 4.* (1261—64) til at godkende hans valg og til at misbillige ærkebispens optræden. Overfor denne forenede modstand af regeringen, de jyske bisper under ledelse af bisp Tyge og paven maatte Jakob Erlandsen give op og drage i landflygtighed. Først under Urbans efterfølger, *Clemens 4.* (1265—68), skulde han igen faa medvind.

17. *Slaget paa Lohede 28/7 1261.*

Medens regeringen saaledes stod som sejrherre over ærkebisen, forsøgte den at fordrive hertug Erik, dens anden potentielle fjende, fra sit hertugdømme. Men

overfor den holstenske hær, som greverne af Holsten øjeblikkeligt sendte hertugen til hjælp, led den danske hær et knusende nederlag paa *Lohede* 1261 28. juli. Blandt de talrige fanger var ogsaa enkedronningen og den unge konge. Enkedronningen blev først løsladt 1262, efter at hertug Eriks ret til Slesvig med Als og Faaborg var bleven anerkendt, og efter at Abels yngste søn, *Abel Abelsen*, havde faaet Svendborg og Lange-land som len.

18. *Margrete og hertug Albrecht.*

Enkedronning Margretes højrehaand i de følgende aar var hertug *Albrecht af Braunschweig*, en sønnesøn af Valdemar den Stores datter Helene, gift med Wilhelm, Henrik Løves søn, og Holstenernes svorne fjende. Men deres samarbejde synes ikke at have udviklet sig godt. Albrechts skarpe fremfærd overfor nogle af de mægtigste danske herremænd, af hvilke han lod drosten, *Peder Findsen*, og den forhenværende marsk, *Iver Tagesen*, henrette, bedrede ikke hans stilling. Hans egentlige maal, der nok har været at reorganisere den danske hær til genoptagelse af kampen mod holstenerne, lod sig ikke gennemføre; da han desuden modarbejdede enkedronningen i hendes planer om at overtale de purunge døtre af Erik 4. Plovpenning, *Agnes og Jutta*, til af deres arvegods at stifte

et Agnete kloster i Roskilde, i hvilket de selv skulde indtræde, blev hans stilling uholdbar. 1263 forlod hertug Albrecht landet, samtidig med at Agnete klostret blev indviet og den knap femten-aarige Agnete nominelt blev abbedisse. Enkedronningens hensigt med denne klosterstiftelse var at forhindre, at der i fremtiden skulde blive rejst arvekrav paa det kongelige slægtsgods fra de to unge prinsessers side, saaledes som disses to ældre søstre, Sofie og Ingeborg, der var gifte med kongerne af Sverige og Norge, allerede havde gjort det.

1264 blev den unge kong Erik udløst af fangenskabet for 6000 mark sølv, og kort efter blev han fuldmyndig.

19. *Dronning Margrete, frue til Estland.*

Omkring 1266 blev den 17-aarige kong *Erik 5. Glipping*, der som barn var blevet konge efter Kristoffers pludselige død 1259 (jfr. afsnit 14), erklæret for fuldmyndig. Reelt betød dette ikke synderligt, thi nu som før laa den egentlige magt hos den energiske enkedronning, *Margrete Sambiria* (jfr. afsnit 15), og hendes raadgivere, navnlig kansleren bisp Niels af Viborg og bisp Tyge af Aarhus. Et vidnesbyrd om enkedronningens glæde ved selv at tage et ansvar er hendes forhold til Estland. I en lang række breve,

der spænder fra 1266 til hendes død (1282), kalder hun sig »frue til Estland«, hvad der maa betyde, at hun som sin livgeding (enkepension) havde taget denne fjerne og urolige provins i forlening; brevene viser, hvor aktiv hendes interesse har været for at hævde Danmarks stilling under de vanskelige forhold her. Omkring 1264 havde den estniske befolkning rejst sig mod det danske herredømme; bortset fra den faste borg i Reval var hele Estland i flere aar tabt for Danmark. Men o. 1270 — efter at den danske drost Mads af Flaarup var faldet i en for Esterne sejrrig kamp — forenede de danske sig med den tyske orden i Livland, som ligeledes var truet af Esternes oprør, og det lykkedes da at slaa rejsningen ned og genoprette ro og orden i landet.

20. *Clemens 4. og Guido.*

Ved en bulle af 1264 4. april havde pave Urban 4. (jfr. afsnit 16) taget afgjort parti for den danske konge i striden mod ærkebiskop Jakob Erlandsen. Men da Urban kort efter døde, skete der paany en svingning i pavehoffets stillingtagen til de stridende parter, idet Urbans efterfølger *Clemens 4.* (1265—68) ønskede at forlige kongen og ærkebiskoppen. Til dette formaal sendte han allerede 1265 kardinal *Guido* som legat til Danmark med mandat til at foretage selv-

stændige undersøgelser i sagen og om muligt bringe en mindelig orden i stand.

Guido kom hertil 1266. En række privilegier til kirker og klostre vidner om hans ophold i Danmark; ogsaa i den skarpe strid mellem klostret i Øm og bisp Tyge af Aarhus om bispens ret til underholdsbidrag af klostret gjorde han sin indflydelse gældende. Men hans hovedopgave — stiftelse af forlig mellem kongen og ærkebisen — mislykkedes. Han stævnedes parterne til forhandling i Slesvig, men mødtes af et blankt afslag fra kongen, der paaberaabte sig, at Slesvig var et usikkert opholdssted paa grund af det nære naboskab med kongens fjender, og fordi Erik Plovpenning var blevet dræbt dér. Kongen appellerede straks (august 1266) Guidos stævning til paven, skønt han vidste, at Guido havde faaet fuldmagt til at træffe afgørelse i striden. Med rette opfattede Guido derfor denne appel som et juridisk kneb fra kongens side, beregnet paa at trække sagen i langdrag.

I et faderligt formanende brev fra oktober 1266 afviste paven da ogsaa appellen, men forinden (30. september) havde Guido i Slesvig afsagt sin dom. I præmisserne til denne hedder det, at kongen ikke havde givet møde i sagen, men indskrænket sig til at protestere mod Slesvig som sted for retsforhandlingerne (hertil bemærkede Guido haansk, at da kun

faa danske konger var døde en naturlig død, vilde det være vanskeligt at finde et sted, hvor ikke en eller anden konge var blevet dræbt); dommen blev herefter i et og alt en oprejsning for ærkebispens og hans tilhængere, der skulde genindsættes i deres embeder og have fuld erstatning for de lidte tab.

21. *Afslutning af ærkebispstriden.*

Men den juridiske sejr skulde vise sig at blive af ringe betydning for ærkebispens. Kongen og hans raadgivere sad dommen overhørig, og paven — som den tredje interesserede part i sagen — fandt Guidos optræden for usmidig og udiplomatisk. Han ønskede et fredeligt forlig og ikke fortsat kamp mellem stat og kirke. Resultatet af de efterfølgende tovtrækninger blev, at Guido kaldtes tilbage, og at pavestolen tog afstand fra hans domsafsigelse.

1268 døde pave Clemens 4., og først 1271 valgtes en ny pave: *Gregor 10.* (1271—76). Heller ikke han viste interesse for en fortsættelse af den gamle strid. I november 1272 udstedte Jakob Erlandsen en erklæring om, at han var rede til forlig, og 1274 kunde de landflygtige prælater vende tilbage til deres embeder, dog naaede Jakob Erlandsen ikke hjem, han døde undervejs paa Rügen (1274). Om erstatning og

oprejsning for den mod de hjemvendte begaaede uret var der ikke længere tale.

Jakob Erlandsens efterfølgere paa Lunds ærkebispes stol, *Erland Erlandsen* (1274—76), *Trued Torstensen* (1276—80) og *Jens Dros* (1280—89), undgik alle sammenstød med kongemagten; men med Jens Dros's efterfølger, den stridbare *Jens Grand*, skulde middelalderens store magtproblem — forholdet mellem stat og kirke — atter blive brændende.

22. Afvisning af kongefrændernes arvekrav.

Den samme sejhed, hvormed kongehuset havde værnet sin magt overfor kirken, udviste det i sin magt-hævdelse overfor de arvekrav paa riget, som gjordes gældende fra de kongelige sidelinjer. Medens Margrete i kampen mod ærkebisperne havde støttet sig til de jyske bisper, navnlig bisp Niels af Viborg*) (død 1267), bisperne Tyge af Aarhus (død 1272) og Esger af Ribe (død 1273), var den dynastiske politik, hun gennemførte overfor sidelinjerne, sikkert hendes egen.

Forsøget paa at inddrage hertugdømmet Sønderjylland under kronen maatte i første omgang — efter slaget paa Lohede 1261 (jfr. afsnit 17) — opgives. Men omkring 1270 rejste Margrete paany kravet, og da hertug *Erik Abelsen* døde 1272, opnaaede ingen

*) Niels var kansler indtil sin død; derefter blev en kongelig klerk, *Niels Jyde*, kansler.

af hans to sønner — Valdemar og Erik — at faa hertugdømmet i forlening.

Af Erik Plovpenning's fire døtre var *Sofie* blevet gift med den svenske konge *Valdemar Birgersen*, og *Ingeborg*, trods Margretes modstand, med den norske tronarving *Magnus*, medens den 15-aarige *Agnes*, og noget senere hendes ældre søster *Jutta*, af dronning Margrete var blevet anbragt i Agneteklostret i Roskilde, der paa dronningens foranledning var blevet oprettet af deres arvegods. 1272 flygtede prinsesserne imidlertid fra klostret til deres søster, dronning *Sofie* i Sverige.

Nogle aar efter opstod der strid mellem den svenske konge og hans brødre; med støtte af en dansk hær under marsken *Stig Andersen* vandt brødrene overhaand, og Valdemar Birgersen blev fordrevet.

Andre utilfredsstillende frænder af kongehuset var junker *Jakob*, en sønnesøn af kong *Valdemar 2.s* uægte søn *Niels*, og junker *Niels Knudsen*, en søn af Valdemar 2.s uægte søn *Knud*. Junker *Jakob* gjorde for-gæves krav paa sit fædrene len *Nørrehalland*, mens junker *Knud* gjorde tilsvarende krav gældende paa *Bleking*.

23. Kongehusets dynastipolitik.

De to betydeligste nordtyske fyrstehuse, markgreverne af Brandenburg og hertugerne af Sachsen-

Braunschweig, som henholdsvis gennem Valdemar 2.s datter Sofie og hans søster Helene var i slægt med det danske kongehus, knyttedes nærmere til dette, idet Erik Glipping 1273 blev gift med Agnes af Brandenburg; fem aar efter blev der truffet aftale om ægteskab mellem kong Eriks 4-aarige søn prins Erik og hertugen af Braunschweigs lille datter.

Bagved denne storstilede dynastipolitik laa der to motiver: det første var ønsket om at ophæve de skadelige virkninger af Valdemar 2.s bortforleninger af dele af det danske rige til hans sønner (disse bortforleninger havde nemlig haft til følge, at rigets integritet truedes, idet lensindehaverne som naturligt maal satte sig at gøre deres len saa uafhængige af kronen som muligt). Det andet motiv var frygten for, at den regerende linie (der gik tilbage til Kristoffer, Valdemar 2.s yngste søn (se afsnit 7) igen skulde blive fortrængt af en af de ældre linier. Danmark var teoretisk set et valgrike, hvor ethvert mandligt medlem af kongehuset var valgbart; men i praksis var det siden Valdemar 1.s dage blevet skik, at den regerende konge lod sin ældste søn hylde som konge. 1276 blev paa denne maade den 2-aarige prins Erik hyldet af rigets stormænd; kun *Stig Andersen* afslog at give sit minde hertil, idet han ikke vilde lade sig binde for fremtiden. Dette afslag maatte give konge-

huset en stærk utryghedsfølelse, saa meget mere som Erik Plovpenning's dattersønner i Norge og Abels sønnesønner paa ingen maade havde opgivet haabet om at vinde den danske krone.

24. *Krav fra rigets stormænd. Haandfæstningen 1282*
(»Danmarks første grundlov«).

Enkedronningens dynastipolitik havde sikkert skabt stor harme blandt kongehusets frænder, og efterhaanden kom kongehuset ogsaa i skarpt modsætningsforhold til rigets stormænd. Nøjagtigt kan vi ikke udrede traadene i det forviklede indrepolitiske spil, men vi kan se, at stormændene har klaget over, at de ikke blev indkaldt til aarlige raadslagninger (hof) med hensyn til rigets anliggender, — at kancelliet greb for stærkt ind i herreds- og landstingenes domsmyndighed, — og at rigets love og hævdvundne sædvaner ikke respekteredes. Ved haandfæstningen 1282 19. marts, gentaget i udvidet form 1282 29. juli, maatte kongen love at bøde paa disse krav. Men udviklingen standsede ikke hermed.

25. *Margrete Sambirias død. Sammenbruddet af hendes politik.*

En samtidig aarbog beretter, at der i 1282 opstod strid mellem kong Erik og de fyrstelige herrer, kongehusets frænder. Enkedronning Margrete synes under

denne strid at have foretrukket at forlade landet, thi 1282 4. december udstedte hun i *Rostock* et brev om, at det var ond bagvaskelse, naar Agnes og Jutta vilde paastaa, at de ved kunstgreb eller trusler fra hendes side var blevet tvunget til at gaa i kloster. Margrete døde inden maanedens udgang og blev begravet i Rostock; samme aar var kansleren Niels Jyde død, og kanslerstillingen blev igen besat med en biskop — Jakob af Slesvig. Den dynastipolitik, som Margrete med saa stor energi havde kæmpet for, faldt nu fuldstændig sammen; kravene fra kongehusets frænder blev opfyldt det ene efter det andet: paa et rigsmøde i september 1283 fik junker *Valdemar Eriksen* forlening paa Sønderjylland og junker *Jakob Nielsen* paa Nørrehalland; 1284 fik junker *Erik Knudsen* Sønderhalland, og samme aar fik Erik Plovpenning's døtre, *Sofie*, *Ingeborg*, *Jutta* og *Agnes* deres arvekrav paa jordegods i kongeriget fuldt anerkendt.

26. Stridigheder med Sønderjylland og Norge.

Men det viste sig, at dermed var kongefrænderne ikke tilfredsstillede. Hertug *Valdemar* gjorde — som betingelse for at give afkald paa den danske krone — krav paa udvidelse af sit herredømme i Sønderjylland, og da en dom af hoffet 1285 28. maj hævdede kronens ret baade til det omstridte Als, til krongodset,

til møntretten og til ledingsafløsningen i Sønderjylland, rejste hertugen sig til kamp mod kongeriget. Til denne kamp søgte han forbindelse med den norske enkedronning *Ingeborg*, som siden sin ægtefælles død 1280 havde ledet en formynderregering under sin søn Eriks mindreaarighed, og som heller ikke følte sig tilfredsstillet af den ovennævnte ordning 1284. Da hun imidlertid ikke kunde faa den norske formynderregering til at erklære Danmark krig, førte hun med støtte af jarlen *Alf Erlingsen* en privat fejde mod Danmark med hærvinger af de danske kyster og med overfald paa danske skibe.

Den danske regering lod under disse forhold hertug Valdemar og hans drost, Tyge Abildgaard, fængsle 1285. Først aaret efter kom hertugen fri igen, efter at medlemmer af det nordtyske forbund 1286 20. april var gaaet i borgen for, at han for fremtiden vilde overholde sine forpligtelser over for det danske rige.

Dette nordtyske forbund var blevet oprettet 1283 af Sachsen, Pommern, Mecklenborg og Hansestæderne ved Østersøen med Lübeck i spidsen. Forbundet skulde danne en modvægt mod den ved det Hohenstaufiske kejserhus' fald fremadskridende opløsning af det tysk-romerske rige i selvstændige territorier, og gennem skabelsen af en større enhed med fælles rets-
haandhævelse vilde forbundet sikre freden. For Hanse-

stæderne, navnlig Lübeck, blev det en stærk støtte i deres krig mod Norge; denne, der var udbrudt samme aar, drejede sig om bevaringen af stædernes handelsprivilegier i Bergen. 1284 29. november tiltraadte Danmark dette forbund for at skaffe sig en sikkerhed mod den norske enkedronnings ærgerrige planer; maalet naaedes dog ikke, thi allerede 1285 sluttede Norge og Lübeck fred.

27. *Ledende mænd i Erik Glippings regering.*

Den danske regerings ledende mænd paa denne tid var rigsembedsmændene drosten *Uffe Nielsen* (Neb), kansleren bisp *Jakob af Slesvig*, marsken *Stig Andersen* (Hvide), dennes slægtning skatkammermesteren *Rane Jonsen*, samt grev *Jakob af Halland*, som ikke indtog noget rigsebede, men hvis indflydelse ifølge senere udtalelser fra kongelig side (under processen med Jens Grand 1296) skal have været overordentlig. Ifølge disse udtalelser havde kongen givet afkald paa al udøvelse af den kongelige magt og overladt denne til de nævnte ledende mænd, saaledes at han i virkeligheden selv kun beholdt kongenavnet.

28. *Drabet i Finderup.*

Sankt Cecilienat, natten til den 22. november 1286, myrdedes Erik Glipping under mystiske omstændig-

heder i landsbyen Finderup ved Viborg. Det er ikke meget, vi véd om selve begivenheden, og de fleste i samtiden har øjensynligt ikke vidst mere end vi. Det vides, at skatkammermesteren *Rane Jonsen* var til stede, og at han skønt nøgen og vaabenløs forsøgte at forsvare kongen; men hans anklagere hævdede senere, at det var paa skrømt. Kongens lig fremviste 56 saar, men skønt der maa have været mange om drabet, var man kun i stand til at navngive én af morderne, en iøvrigt ubekendt *Arvid Bentsen*; dette tyder paa, at folkevisetraditionen har ret, naar den siger, at morderne var formummede.

29. *Erik 6. Menved. Nye mænd i kongens raad.*

Efter kongens død overtog dronning *Agnes* formynderskabet for sin 12-aarige søn *Erik 6. Menved*. Den dræbte konges nærmeste raadgivere blev fjernet fra magten, og *Peder Nielsen* (Skovgaard), som allerede tidligere (indtil 1283) havde været drost, blev drost igen. *Hertug Valdemar* blev vundet for kongehuset ved, at man ikke alene overlod ham det omstridte Als, men ogsaa Langeland. Forøvrigt noterer aarbøgerne, at der paa et rigsmøde i begyndelsen af 1287 var strid blandt stormændene om skylden for kongens død, og man kan se, at der er blevet rejst beskyldninger mod den dræbte konges raadgivere.

30. *Anklage mod Erik Glippings ledende mænd.*

Paa et efterfølgende rigsmøde i pinsen 1287, hvor hertug Valdemar blev gjort til rigsforsender, rejstes der anklage mod 12 af kongens mænd, hvoriblandt grev Jakob, marsk Stig, skatkammermesteren Rane Jonsen, samt Arvid Bentsen, derimod ikke mod den tidligere drost Uffe Nielsen, og heller ikke mod kansleren bisp Jakob af Slesvig. Af et nævn paa 36 mand svor de 27 de anklagede skyldige i drabet, hvorefter de blev dømt fredløse. Breve om denne dom udstedtes af rigets bisper, af en pavelig legat og af den tysk-romerske konge. Desværre kender vi intet til de beviser eller indicier, efter hvilke de 27 nævninger har afsagt deres kendelse, men vi kan se, at de dømte har anset dommen for uretfærdig og som et udslag af deres uvenners fjendskab; denne opfattelse deltes af andre i samtiden. Som motiv til drabet kunde man fra kongelig side under processen i Rom 1296, hvor spørgsmaalet strejfedes, ikke angive andet, end at de fredløse havde dræbt kongen, fordi de — ikke tilfredse med alene at have kongemagten — ogsaa vilde have kongenavnet. Ærkebisp Jens Grands sagfører tilbageviste denne urimelige begrundelse og benægtede trods dommen, at de fredløse havde begaaet mordet; han meddelte, at en meget højststaaende og troværdig person nylig havde fortalt ærkebispen, at kongen af

en skammelig og uværdig grund havde begivet sig til det mistænkelige og øde sted, hvor han var blevet dræbt. Ærkebispens var rede til personligt at give de høje dommere nærmere oplysning herom i enrum, ligesom om kongens udskejelser over for sine egne.

Her møder vi første gang det motiv, der ligger til grund for den litterære tradition, naar den (iøvrigt sikkert med urette) gør drabet til en hævnakt fra marsk Stigs side. En lignende søgen efter et motiv gør sig formentlig ogsaa gældende, naar man i aarbøger fra 14. aarhundrede beskyldte hertug Valdemar for at være morderen. I det 14. aarh. var det jo klart, at hertug Valdemar var den, der havde haft størst fordel af det begaaede kongemord.

31. *De fredløse. Norges krig mod Danmark.*

Efter at dommen var faldet, tog de fredløse først til Lübeck, hvor der imidlertid blev nægtet dem opholdstilladelse. Derefter drog de til Norge, hvor den unge (endnu umyndige) norske kong Erik tog dem i sit værn (brev af 1287 25. juni) til gengæld for de tjenester, deres forfædre havde ydet hans morfader Erik 4. Plovpenning. Erik lovede at staa dem bi med raad og daad under forfølgelsen af deres sag og søge at afværge den uret, som var begaaet af den danske konge og af deres uvenner.

Maaske har de fredløse haabet paa oprejsning ad forhandlingernes vej, men heri blev de i saa fald skuffede. Da kong Erik blev myndig, gjorde han og hans broder Haakon deres moders politik over for Danmark til deres. I aaret 1289 blev Danmark angrebet af en stor og overlegen norsk flaaede, forstærket med de fredløse og deres tilhængere. Helsingør, Hven, Amager, Taarnborg, Skelskør, Nykøbing og Stubbe-købing paa Falster blev hærget og til dels afbrændt. Det følgende aar gjorde nordmændene landgang i Nørrejylland. Et forsøg paa at faa kong Erik af Norge hyldet som dansk konge — nordmændenes egentlige krigsmaal — slog dog fejl. Men de fredløse satte sig planmæssigt fast paa en række strategisk vigtige støttepunkter i riget. Grev Jakob byggede den stærke borg Hunehals i Halland og regerede herfra sit grevskab Nørrehalland som et praktisk talt uafhængigt fyrstendømme. Stig Andersen byggede borgen paa Hjelm og oprettede her et møntværksted. Desuden blev Samsø og Sprogø erobret og indrettet som støttepunkter. Svendborg, Holbæk og Nykøbing blev afbrændt. Et tredje norsk felttog, som rettedes mod det sydlige Jylland og øerne, fandt sted i 1293. Samtidig erobrede og ødelagdes Middelfart og Hindsgavl slot af de fredløse.

Disse fik hemmelig og aabenlys støtte fra saavel

gejstlige kredse som fra stormands kredse i Danmark. Derimod vakttes borgerskabets forbitrelse og hævnfølelse ved de idelige plyndringer og hærgninger af danske købstæder. Helsingborgs borgere fangede 1290 den norske jarl Alv Erlingsen og radbrækkede og stejlede ham. 1295 radbrækkedes Rane Jonsen i Roskilde, og Ove Kage blev dræbt i Viborg. Andre mindre prominente fredløse led lignende skæbne. Derimod døde deres fører Stig Andersen en naturlig død i 1293.

32. *Splittelse i Danmark.*

At der ikke ydedes en organiseret modstand mod de norskes og de fredløses angreb, skyldtes den uenighed og strid, der raadede indenfor de ledende kredse i det danske rige. Hertug Valdemar af Sønderjylland, som paa grund af de politiske konjunkturer (se afsnit 30) i 1287 var bleven rigsforstander, laa i strid med drosten Peder Nielsen Hoseøl. Denne forsøgte 1289 under et hof i Skelskør ved et kup at tage hertugen til fange, men led nederlag og blev selv fanget af hertugen, som lod ham indsætte paa Sønderborg slot, hvor han holdt ham i fangenskab i flere aar. Foranledningen til striden mellem disse to ledende mænd kendes ikke, men hertug Valdemar trak sig efter begivenhederne i Skelskør ud af rigsdansk politik og genoptog den abelske linies traditionelle fjendtlige

holdning over for det kristofferske kongehus. Nogle aar senere (1292) blev den daværende drost Skjalm Stigsen dræbt i kongens nærværelse af hertugens broder Erik Eriksen Langben. Denne gjorde krav paa at blive forlenet med Svendborg m. m., som hans farbroder Abel Abelsen i sin tid havde siddet inde med; og saa svag var det danske kongehus' stilling, at det ikke evnede at foretage sig noget overfor disse overgreb mod landets øverste rigsebedsmænd.

33. *Jens Grands holdning.*

Medvirkende hertil — foruden truslen fra Norge — var den fjendtlige holdning, som kirkens ledende mand, ærkebiskop Jens Grand, indtog overfor dynastiet. Som domprovst i Roskilde havde han ved efterretningen om Erik Glippings drab fremsat en udtalelse — der var blevet berygtet — om, at det var beklageligt, at kongen ikke var dræbt 16 aar tidligere, thi saa vilde han ikke have efterladt sig nogen efterkommere.

Da ærkebiskop Jens Dros døde 1289 blev Jens Grand af kapitlet i Lund valgt til ærkebiskop. Kongehuset gik kun med til at anerkende dette valg og lade Jens Grand overtage de verdslige beføjelser, som var knyttet til ærkebispeværdigheden, paa betingelse af, at han aflagde troskabsløfte overfor kongehuset. Men

efter at Jens Grand havde gjort dette, rejste han til Rom, hvor han formelt gav afkald paa valget, hvorefter pave Nikolaus (1288—92) af apostolsk fuldkommenhed betingelsesløst udnævnte ham til ærkebiskop af Lund. Som ærkebiskop fik han paa et kirke-møde i Roskilde 1292 Vejlekonstitutionen med dens aabenlyse brod mod kongemagten stadfæstet af den danske gejstlighed. Samtidig stod han i hemmelig forbindelse med den norske konge og de fredløse. Og da hoffet i Nyborg 1293 under frygt for et truende norsk angreb var rede til at bevilge en stor ekstraordinær skat til udrustning af hær og flaade, banlyste han pludseligt stormanden Aage Jonsen, den drivende kraft i forhandlingerne. Hoffet opløstes derefter under almindelig forvirring.

34. *Jens Grands fængsling.*

Det danske kongehus' mistanke om, at Jens Grand spillede under dække med kongen af Norge og de fredløse, fik hermed ny næring. Man besluttede nu at sætte haardt imod haardt. Aage Jonsen blev drost, og 1294 9. April lod regeringen ærkebispem og domprovsten i Lund Jakob Lange fængsle af kongens broder, junker Kristoffer, og indsatte begge i strengt fængsel, Jens Grand paa Søborg og Jakob Lange paa Kalundborg slot.

Da pavestolen havde staaet vakant siden 1292, behøvede man ikke fra denne side foreløbig at frygte nogen indgriben til fordel for de fængslede. Heller ikke Vejlekonstitutionen kom til at volde vanskeligheder, thi til trods for at konstitutionen forlangte, at ærkebiskoppens fængsling skulde følges af almindeligt interdikt over hele landet, skete dette praktisk talt ingen steder, hvad der tyder paa, at gejstligheden har godkendt regeringens klage mod Jens Grand for landsforræderi.

Jens Grand lod sig ikke bøje af det strenge ophold i Søborg fængselskælder. Standhaftigt afviste han alle tilbud om løsladelse mod at underkaste sig regeringens betingelser. Og efterhaanden lysnede det for ham. Det var lykkedes provsten Jakob Lange at undvige fra Kalundborg og naa til Rom, hvor han gav den nys udnævnte pave Bonifacius 8. — en af historiens kraftigste paver — en fremstilling af sin og ærkebispens fængsling. Paven overdrog straks i August 1295 sin kapellan Isarn, ærkepræst af Carcassonne i Frankrig, det hverv at begive sig til Danmark for at faa ærkebispens løsladt; i modsat fald skulde han banlyse kongen og lægge Danmark under interdikt, eventuelt vilde paven true med at erklære kongen for afsat, løse hans undersaatte fra deres troskab og lade prædike korstog mod riget.

Inden Isarn med pavebreve af det her angivne indhold naaede Danmark, var det imidlertid lykkedes Jens Grand 13. december 1295, ved hjælp af kokken paa Søborg, at flygte og bringe sig i sikkerhed paa sin faste borg Hammershus paa Bornholm. Da Isarn i februar 1296 naaede Danmark, var situationen forsaavidt allerede afklaret. Hertil kom, at Jens Grands arge fjende Aage Jonsen var traadt tilbage som drost og efterfulgt af ridderen Jens Nist. Regeringen viste sig imødekommende overfor pavens udsending og gik ind paa at lade striden mellem konge og ærkebisp afgøre ved voldgiftsdom af paven. 1296 5. maj fik kansleren, magister Morten Mogensen, og provst Guido i Ribe fuldmagt til at føre sagen ved pavehoffet paa kongens vegne.

35. *Københavns oprør mod bispn af Roskilde.*

1294 29. januar havde biskop Jens Krag af Roskilde udstedt en ny og udførlig stadsret for København. Stadsretten gav fyldige forskrifter for byens forpligtelser overfor dens lensherre bispn og har sikkert ikke haft borgernes udelte tilslutning. Nogle maaneder senere fandt fængslingen af ærkebispn sted. Jens Krag, der regnedes for en af ærkebispns mest trofaste tilhængere, faldt i kongens unaade, og 1294 7. juni lovede kong Erik borgerne i København at støtte dem i deres

kamp mod den fælles fjende. Opmuntret herved gav Københavns borgere sig til at belejre bispen paa hans borg i København, uden dog at kunne erobre den. Senere omkr. 1296, da kongen maatte bøje af i ærkebisperstriden, unddrog han byens borgere sin støtte, og 1296 30. januar maatte disse udstede en erklæring om deres brødefulde optræden overfor bispen, samtidig med at de maatte gaa ind paa, at deres gilder og broderskaber ophævedes og alle grunde, tilhørende borgerne, tilskødedes bispen.

36. *Mødet paa Sommersted hede.*

Paa samme tid som kongehuset indadtil var i forbitret strid med kirkens overhoved, forværredes forholdene udadtil. Krigen med Norge fortsattes og hertug Valdemar af Sønderjylland udrustede i 1295 en stor hær mod Danmark, med hvilken han i efter-sommeren rykkede nord paa, samtidig med at nordmændene med en stor flaade angreb Danmark fra søen. Den kongelige hær mødte den hertugelige paa Sommersted hede mellem Haderslev og Kolding. Hertugens hær var langt overlegen; »havde hertugen kæmpet, da havde han vundet Danmarks krone«, siger en gammel krønike.

Men i stedet for sker det besynderlige og tilsyneladende uforklarlige, at hertug Valdemar ikke alene

slutter overenskomst paa lempelige vilkaar med kongen, men ogsaa gør sin indflydelse gældende til fordel for en fredsslutning mellem Danmark og Norge. Overenskomsten er ikke bevaret, men vi kan se, at den har gaaet ud paa, at kongen skulde forlene hertugens yngre broder Erik med Langeland, som hertug Valdemar selv sad inde med siden sin rigsforstandertid, men at de øvrige spørgsmaal, Als, Ærø, Femern m. m. skulde afgøres paa et senere hof; dette skete 1297 i Vordingborg, hvor hoffets afgørelse faldt ud til kongens fordel.

Men hvorfor forsøgte hertug Valdemar ikke i 1295 ved kamp at vinde Danmarks krone tilbage til den abelske linie, hvad han en halv snes aar tidligere havde erklæret som sit politiske maal? Forholdene var saa gunstige som muligt. Hans egen overlegne hær, nordmændenes samtidige angreb, og endelig: det kristofferske kongehus' strid med ærkebispem, som netop i disse dage førte til pavens trusel om at erklære Erik 6. Mened for afsat. Forklaringen maa være den, at hertug Valdemar er blevet bange for, at ikke han men kong Erik af Norge, der nedstammede fra Erik Plovenning, og som gennem de fredløse havde støtte i indflydelsesrige kredse i landet, havde større udsigter til at vinde Danmarks krone. Men et

eventuelt dansk-norsk rige vilde betyde en forringelse af hertugdømmets stilling i forhold til kongeriget.

37. *Hindsgavlforliget.*

Ved hertug Valdemars væbnede mægling lykkedes det derefter at bringe et forlig i stand mellem Danmark og Norge; 1295 25. september sluttedes en præliminærfred paa tre aar. Kongen af Norge skulde have fri raadighed over sin mødrene arv i Danmark og beholde Hjelm og Hunehals. De fredløse skulde have lov til at vende tilbage til Danmark; dog maatte de, der var dømte for kongemordet, ikke opholde sig i kongens, junker Kristoffers og hertug Valdemars nærværelse, en bestemmelse der hurtigt blev fortolket derhen, at de kun maatte opholde sig paa smaaøerne. Og hertug Valdemars broder Erik, som om foraaret 1295 havde ægtet den langt ældre Sofie — datter af borggreve Burchard af Rosenberg og Erik Plovpenningens enke Jutta, altsaa halvsøster til kongen af Norges moder Ingeborg og til Agnes og Jutta, ufrivillige stiftere af Agnete klostret i Roskilde — skulde have overladt det gods, som var tilfalden hans hustru efter hendes søstre Agnes og Jutta.

Resultatet af Sommerstedmødet og Hindsgavlforliget blev, at den værste krise for det kristofferske

kongehus blev afværget. Principielt betød de trufne overenskomster, at de ældre kongelinier opgav deres forsøg paa at fortrænge den yngre. Det er sikkert tegn paa, hvor alvorlig krisen har været, at man paa denne tid ser, at der har været tre droster samtidig, nemlig Aage Jonsen, Jens Nist og Peder Nielsen Hoseøl.

Dynastiet sikrede sin stilling yderligere i 1296 ved, at den unge nu 22-aarige kong Erik giftede sig med den svenske kong Birgers søster Ingeborg, medens kong Birger til gengæld giftede sig med kong Eriks søster Merete. Nogle aar i forvejen havde enkedronning Agnes giftet sig med grev Gerhard 2. af Holsten.

38. *Afviklingen af striden om Agneteklosters gods.*

Hindsgavlforliget førte ogsaa til endelig afvikling af den gamle strid om de to prinsesser Agnes' og Juttas arvegods. Da de to unge prinsesser i sin tid var flygtet fra Agneteklostret i Roskilde, havde Erik Glipping ladet beslaglægge deres arvegods, med hvilket de var gaaet ind i klostret. De to unge prinsesser havde nemlig, samtidig med at de flygtede fra klostret, erklæret overdragelsen af deres arvegods til klostret for ugyldig, idet de vel har hævdet, at det var sket mod deres vilje. Men Erik Glipping havde »efter ved visse menneskers raad at have faaet den forestilling,

at det skulde falde ind under den kongelige ret«, inddraget det til fordel for den kongelige statskasse. Efter Hindsgavlforliget, hvor man havde maattet anerkende halvsøsteren Sofies arveret efter prinsesserne, nærede man imidlertid stærk tvivl om berettigelsen af den foretagne beslaglæggelse, hvorfor kong Erik 6. Menved 1296 13. marts erklærede den for ugyldig og tilbagegav Agneteklostret godset, samtidig med at der blev udstedt en række erklæringer til fordel for klostret om prinsessernes adfærd. Tillige sørgede man for, at paven blev underrettet om sagen, hvorfor han ved breve af 1297 16. januar greb ind til fordel for Agneteklostret. Resultatet blev, at Erik Eriksen Langben maatte nøjes med at faa en ringe del af godset overladt; den største del af godset fik Agneteklostret.

39. *Bonifacius 8.s dom i ærkebispstriden.*

I løbet af 1296 og 1297 fandt processen i sagen mellem kongen og ærkebisen sted ved pavehoffet. Kongens sagførere, kansleren Morten Mogensen og provsten Guido fra Ribe hævdede i deres indlæg, at fængslingen af ærkebisen havde været nødvendig paa grund af hans konspirationer og landsforræderiske optræden mod kongehuset og riget. Ærkebisen der-

imod fremhævede, at fængslingen af ham (og provst Jakob) stred imod de kanoniske love og imod Vejlekonstitutionen og forøvrigt var ubegrundet. Bonifacius 8. kunde i sin dom af 1297 23. december ikke se bort fra overgrebet mod den kirkelige frihed og dømte kongen til at betale ærkebisen en skadeserstatning paa 49000 mark sølv, omtrent svarende til statens samlede aarlige indtægter. Desuden forkyndte han, at landet skulde være under interdikt, indtil erstatningen var betalt. Formelt gav paven altsaa ærkebisen medhold, reelt maatte han dog tage afstand fra Jens Grands forsyndelser mod kongen, hvorfor han i dommen opfordrede parterne til at komme til fred og forstaaelse med hinanden, og han forbeholdt sig ret til at nedsætte erstatningssummen.

40. *Isarns mislykkede forligsbestræbelser.*

Bonifacius 8. overdrog sin kapellan Isarn at bringe det ønskede forlig mellem kongen og ærkebisen i stand. Isarn kom i slutningen af 1298 til landet, men hans mission mislykkedes totalt. Ærkebisen lagde hovedvægten paa udbetalingen af den ham i dommen tilkendte erstatning paa 49000 mark sølv, mens man fra kongens side opfattede Isarns opgave som en slags revision af processen ved kurien med nedsættelse af erstatningssummen som maal. Til Jens Grands for-

tørnelse gik Isarn efter hans mening temmelig langt ind paa kongens standpunkt, men da Jens Grand derfor forberedte en appel mod Isarns ledelse af forhandlingerne, bøjede Isarn sig pludselig og tilkendte Jens Grand den fulde erstatning paa 49000 mark sølv i krongods. Denne kendelse tilstillede han Jens Grand, idet han dog forpligtede ham til ikke at offentliggøre den, førend Isarn havde forladt landet. Paa skrømt fortsatte han foreløbig forhandlingerne med kongen.

41. *Bonifacius 8.s endelige afgørelse.*

Isarns dobbeltspil afsløredes, efter at han i august 1299 over Ribe-Manø-Flandern var rejst til Rom. Selvfølgelig fik ærkebispens ikke noget krongods udleveret; tværtimod beslaglagde kongens drost, Niels Olufsen Bildt, alle ærkebispens indtægter i Skaane; og i november 1299 indlagde kongen formel protest mod Isarns ledelse af forhandlingerne og henlagde sagen til pavens afgørelse.

Efter nye, langvarige retsforhandlinger faldt kendelsen 23. februar 1302, og denne var i alle henseender til kongens fordel. Den oprindelige erstatningssum paa 49000 mark sølv nedsattes til 10000 mark sølv, som skulde tilfalde ærkebispestolen i Lund. Samtidig fjernedes Jens Grand i overensstemmelse med

kongehusets ønske fra ærkebispestolen i Lund, som han efter pavens befaling maatte bytte med ærkebispesædet i Riga, der var beklædt af Isarn; denne blev nu udnævnt til ærkebiskop i Lund. 1303 4. april stadfæstede kongen overfor Isarn alle Lunde kirkes privilegier, hvorefter interdiktet ophævedes.

42. *Jens Grands senere skæbne.*

Pavens afgørelse var en bitter skuffelse for Jens Grand. Han blev tvunget til at give afkald paa Lund, men nægtede at modtage ærkebispestolen i Riga. Først under en senere pave Clemens 5. (1305—14) blev han 1310 udnævnt til ærkebiskop i Bremen. Her kom han straks i forbitret strid med sit kapitel og sit stifts gejstlige, hvis økonomiske friheder han ønskede at beskære til fordel for ærkebispestolen. Aar efter aar fortsattes disse stridigheder, under hvilke ærkebispen strøede om sig med interdikt og banlysning, medens kapitlet til gengæld offentligt erklærede ham som sindssyg; tilsidst maatte han fortrække fra Bremen. Han døde 1327 i Avignon, efterladende sig en uhyre formue.

43. *Danmark vinder indflydelse i Nordtyskland.*

I det 13. aarhundrede havde kejserdømmet i Tyskland mistet en stor del af sin magt, samtidig med

at de enkelte landes selvstændighed var blevet udvidet betydeligt, mens Tyskland efterhaanden var bleven et konglomerat af talrige smaa, forholdsvis selvstændige stater, der hyppigt bekrigede hinanden. Saadan var situationen omkr. 1300 i Nordtyskland. Den unge fyrst Nikolaus af Rostock laa af dynastiske grunde i krig med markgreverne af Brandenburg, fyrsten af Werle og greven af Schwerin. Stillet overfor denne overlegne koalition saa han som sin eneste udvej at give sit fyrstendømme under dansk lens-overhøjhed og anmode kong Erik Menved om hans beskyttelse. Kong Erik tog imod tilbudet, men det skulde hurtigt vise sig, at Nikolaus af Rostock havde begaaet et fejlgreb. Kongens politik havde større maal end blot at være Nikolaus' beskytter. Hurtigt kom han til forstaaelse med fyrst Nikolaus' fjender og fortrængte efterhaanden fyrsten fra Rostock, hvor kongen selv overtog styret. Samtidig uddybede han det venskabelige forhold til de andre nordtyske fyrster, navnlig til grev Henrik af Schwerin, som 1304 udleverede ham kejser Friedrich 2.s brev af 1214, hvorved landene nord for Elben og Elde afstodes til Danmark, hvilket brev lige siden Valdemar 2. Sejrs dage (1225) havde ligget i arkivet i Schwerin. 1304 23. maj stadfæstede den tyske kong Albrecht (1298—1308) dette brev, dog med undtagelse af den vigtige handelsstad

Lübeck. Tilsyneladende havde Erik Menved med held genoptaget Valdemar Sejrs politik i Nordtyskland. Den nærmeste fremtid skulde dog vise, at hans værk stod paa endnu svagere fødder end hans forgængers.

44. *Forholdet til Norge og de fredløse efter Hindsgavlforliget.*

Hindsgavlforliget af 1295 blev 1298 forlænget efter de tre aars forløb. Der var dog stadig gnidninger mellem de to riger. Kongen af Norge klagede over, at der lagdes hindringer i vejen for oppebørslen af hans indtægter fra hans mødrene arvegods i Danmark samt over, at de fredløse til trods for det dem 1295 givne lejde stadigvæk forfulgtes og mishandlede i Danmark. 1299 døde kong Erik af Norge og efterfulgtes af sin broder Haakon 5. (1299—1319). Forholdet Danmark-Norge undergik dog foreløbig ingen ændringer.

1304 vedtog et hof i Nyborg en rigslov, der bl. a. reorganiserede landets ledingsvæsen. En række kommissioner skulde undersøge og udregne alle indtægter i riget; af hver 10000 mark sølv i indtægt skulde der udrustes et nyt tidssvarende krigsskib, en kogge, paa 50 læster (ca. 100 tons) med proviant til 16 uger. Den efterfølgende vinter angreb en dansk hær og flaade Nørrehalland, hvor grev Jakob havde etableret sig som nærmest uafhængig fyrste. Det lykkedes

ikke at erobre hans stærke fæstninger Varberg og Hunehals, men angrebet havde forskrækket grev Jakob saa meget, at han 1305 8. marts afstod grevskabet til kong Haakon. Denne forlenede det atter til hertug Erik af Sverige, som var trolovet med hans eneste datter Ingeborg.

Dette var utvivlsomt en uvenlig handling overfor Danmark, som aldrig kunde godkende, at en oprørsk lensmand overdrog suveræniteten over en del af riget til Norge. Den truende krise blev dog afværget ved, at Norge atter denegang — som saa ofte, siden det havde opgivet sine højtflyvende planer i Hindsgavl 1295 — bøjede af. Paa et møde paa Søborg 1305 enedes de to konger om, at hertug Erik skulde have Nørrehalland til len af Danmark; til gengæld gik Erik Menved ind paa at tage processen mod hans faders drabsmænd op til ny prøvelse.

Denne revision fandt sted paa et hof i Helsingborg i september 1305. Men til de fredløses skuffelse og harme var det kong Erik selv der udpegede medlemmerne af det nævn, som skulde afsige kendelsen, og dette nævn stadfæstede dommen af 1287.

Selskabets prænumeraerter kan erhverve følgende publikationer til favørpris:

	Boglade- pris:	Prænume- rantpris:
1. H. C. Andersens Brevveksling med Edvard og Henriette Collin. I-VI. 1933-1937. <i>(Munksgaards Forlag).</i>	52.00	36.00
2. Georg og Edvard Brandes Brevveksling med nordiske Forfattere og Videnskabsmænd. I-VIII. 1939-1942. <i>(Gyldendalske Boghandel).</i>	95.00	65.00
3. J. H. Bredsdorffs Udvalgte Afhandlinger. 1933. <i>(Munksgaards Forlag).</i>	6.00	4.50
4. Skrifter af Paulus Helle. I-VII. 1932 ff. Udkommet er bind I-VI. <i>(Gyldendalske Boghandel).</i>	33.00	22.80
5. Thomas Kingos Samlede Skrifter. I-VII. 1939 ff. Udkommet er bind II-IV. <i>(Munksgaards Forlag).</i>	24.00	16.00
6. Danmarks gamle Landskabslove med Kirke- lovene. I-VIII. 1920 ff. <i>(Gyldendalske Boghandel).</i> Udkommet er:		
bind I 1-2: Skånske Lov.	50.00	34.00
» II-III 1: Jyske Lov.	40.00	27.00
» V-VI: Eriks sjællandske Lov.	52.50	35.00
» VII-VIII: Valdemars sjællandske Lov.	33.75	22.50
7. Ordbog over det danske Sprog. I-XXVII. Udkommet er bind I-XXI. <i>(Gyldendalske Boghandel).</i>	252.00	178.50

	Boglade- pris:	Prænume- rantpris:
8. Rasmus Rask : Udvalgte Afhandlinger I-III. 1932-1937. <i>(Munksgaards Forlag).</i>	24.00	16.00
9. Breve fra og til Rasmus Rask. I-III. 1941 ff. Udkommet er bind I-II. <i>(Munksgaards Forlag).</i>	30.00	20.00
10. Saxonis Gesta Danorum. I- II. 1931 ff. Udkommet er bind I. tekst.	36.00	24.00
» » » II 1-2. ordbog. <i>(Munksgaards Forlag).</i>	20.00	13.50
11. Hans Tausens Oversættelse af de fem Mose- bøger. 1932. <i>(Munksgaards Forlag).</i>	6.75	4.50
12. Danske Digtere ved Arbejdet.		
I. H. C. Andersen-Manuskripter, 1933. . .	12.00	6.00
II. Drachmann-Manuskripter, 1934.	9.00	6.00
III. Kierkegaard-Manuskripter, 1935.	9.00	6.00
IV. J. P. Jacobsen-Manuskripter, 1936.	9.00	6.00
V. Grundtvig-Manuskripter, 1938.	9.00	6.00
VI. Bødtcher-Manuskripter, 1939.	9.00	6.00
VII. Aarestrup-Manuskripter, 1940.	11.00	8.00
VIII. Sophus Claussen-Manuskripter, 1941.	11.00	8.00
IX. Thøger Larsen-Manuskripter, 1943. <i>(Munksgaards Forlag).</i>	11.00	8.00